

Ob novem rusko-slovenskem in slovensko-ruskem slovarju

Jože Sever

(O. S. Plotnikova, J. Sever: **Rusko-slovenski in slovensko-ruski slovar**, Cankarjeva založba, Ljubljana, Russkij jazyk, Moskva, 1990)

1. Pri nas slovarji nasploh ne izhajajo ravno pogosto, zlasti velja to za slovarje ruskega jezika, zato nas izid novega slovarja tako rekoč sili, da vsaj površno pregledamo, kaj Slovenci premoremo na tem področju.

1.1. Med priročniki za učenje ruskega jezika na prvem mestu pravzaprav ni slovar, ampak **Slovnica ruska za Slovence**, ki jo je napisal Matija Majar. Izšla je na Dunaju leta 1867, založil pa jo je Gregor Blaž (1830 v Mengšu — 1906 v Trstu), zelo izobražen trgovec, zaveden Slovec in zlasti še »Slavjan z dušo in telesom v najširšem in najboljšem pomenu te besede«, kot ga označuje njegov nekdanji sošolec Janez Trdina. V Majarjevi slovnici namesto uvoda najdemo Blaževo Pismo spisovatelju, v katerem je Rusija na široko predstavljena s kulturnega in zlasti gospodarskega stališča, končuje pa se: »In tako zdaj Rusija razvija se gorostasno — materialno in duševno, množi se slovstvo, množi se kupčija notranja in zunanja; dvakrat toliko pa se množi važnost jezika ruskega. To so misli moje o jeziku ruskem, kterega do zdaj pri nas v Avstriji naučiti se, bilo je kaj težavno, skoraj nemogoče. Spišite tedaj dragi prijatelj! slovnico rusko za Slovence, ker taka knjiga je za nas važna in imenitna, koristna in moglo bi se reči, jako potrebna.« Tako Gregor Blaž leta 1866. Matija Majar je njegovi prošnji ustregel in napisal slovnico, ji dodal berilo (odlomki iz raznih ruskih leposlovnih besedil v izvirniku in slovenskem prevodu), primere poslovnih korespondence, tudi v obeh jezikih, nato pa še spisek »najnavadnejših besed, ki se rabijo v trgovini«, in pojasnilo o »denarjih, merah in vagah, ki se rabijo na Ruskem«.

1.2. Trideset let kasneje je izšel naš prvi slovar za ruski jezik tj. **Ročni rusko-slovenski slovar**, ki ga je sestavil M. M. Hostnik (v Gorici 1897, tiskarila Goriška tiskarna A. Gabrščka,

hkrati s **Kratko slovnico ruskega jezika** istega avtorja. (M. M. Hostnik je v naši literaturi bolj znan kot Davorin Hostnik; rodil se je leta 1853 v Šmartnem pri Litiji, študiral na Dunaju roman-sko filologijo, leta 1880 odšel v Rusijo za domačega učitelja, potem tam postal gimnazijski profesor in od leta 1882 živel v Rylsku. Kdaj in kje je umrl, SBL ne navaja.)

Hostnikov slovar (X + 373 str.) obsega nad 9.000 besed, ima pa še dve prilogi: v prvi je seznam besed, ki imajo v ruščini drug pomen kot v slovenščini (154 parov), in besed, ki imajo »pri raznem naglasu razen pomen« (54 parov); druga priloga vsebuje 50 »najrabljivejših« krstnih imen (pri vsakem imenu imamo štiri oblike: polno, domačo, laskavo in zaničljivo). V nekaterih rubrikah je tudi po več različic, tako najdemo npr. za Agato kar sedem možnosti: Agafija; Agaša, Gaša, Ganja; Agafjuška; Agaška, Ganjka.

V predgovoru avtor poudarja, da je hotel rojakom dati možnost, da se naučijo jezika »največjega in najmogočnejšega slovanskega plemena«, da bodo tako lahko uživali neizmerno bogastvo ruske literature kar v izvirniku. Zatem govori o pomembnosti znanja ruskega jezika za vse evropske narode; če so se romanski in germanski narodi s tako vročino vnemo lotili učenja jezika te ogromne severne države, potem mi, Slovani, seveda ne smemo zaostajati za njimi.

Ko razlaga zgradbo slovarja, omenja načelo, po katerem se je ravnal pri slovarju in slovnici: v oba je vključil samo tisto, kar je v obeh jezikih različno, tako da npr. besed, ki obstajajo v obeh jezikih in imajo v obeh tudi enak pomen, v slovarju enostavno ni. To načelo je seveda popolnoma nesprejemljivo, zanimivo pa je, da se je Hostnik po njem ravnal tudi kasneje, v slovensko-ruskem slovarju.

Posebno pozornost Hostnik posveča naglasu. Naglas je zanj duša jezika. Govorjenje brez pravilnega naglašanja se mu zdi kot glasba brez takta. Zato podrobno pojasnjuje pravila ruskega naglašanja, naglasna mesta pa so označena samo v ruskem besedilu.

Slovar je pisal, kot omenja v sklepu, z željo, da bi se med sorodnimi slovanskimi plemeni vzpostavila tesnejša kulturna povezava.

Za ponazoritev dva primera iz obeh Hostnikovih slovarjev:

Hostnik 1897*

Пень, пня, m. panj, štor. Чéрезъ пень колóду (sc. валить) hlod črez štor (valiti), t. j. kako reč delati naglo in povrhnostno.

Переводить, [dov. перевести, gl. водить]. 1) prelagati (на другóй языкъ). 2) uničevati (клоповъ). 3) premestiti (на другóу дóлжностъ, въ другóй гóродъ). 4) prepisati (домъ на имя жены). Перевести духъ, одpočiti (duševno ali telesno). — У насъ медведи* перевелись, medvedi se pri nas ne nahajajo več. (Osnovno značenje «prevesti»).

Hostnik 1901

Рѣта, -е, ж. — 1) пятá. Petê odnésti, p. umákniiti, p. robрати, удрáтъ. — Онъ mi je trnъ v peti, онъ мне* мозóлить глазá; 2) каблúкъ; 3) дверныя пѣтли; 4) ружейный прикладъ. Рѣти, рójem; ппр. рѣл, рѣла, -о, рѣти, -а, -о, пов. роj, [мк. рѣвати.-ам], — петь*. Slaba mu рóје, емú хúдо живѣтъся; 2) воспевáтъ*; 3) о звуке* вообще: звон поje; в gozdu секíра рóје; orglje поjô.

1.3. Leta 1901 je Goriška tiskarna A. Gabrščka natisnila **Slovensko-ruski slovar**. Sestavil ga je M. Hostnik. Izdalo Petr. slav. dobrodelno društvo (XIV + 392 str.).

Slovar vsebuje okrog 11.000 besed, ki so obdelane na enak način kot v prejšnjem slovarju, zanimiv pa je dodatek, v katerem najdemo zemljepisna imena (npr. Ljubljana, -e, -Лайбах, столица Крайны и центр идеальной Словении; простой народ говорит: Иблана.); osebna lastna imena; besede, ki imajo v slovenščini drugačen pomen kot v ruščini (392 parov); besede, ki imajo različno naglašene, različen pomen (npr. hója — hõja) (200 parov); merske, utežne in denarne enote.

Hostnik na koncu predgovora pravi: »Naj si bodo kakoršni hote nedostatki mojega dela, vendar se smem nadejati (...), da se bode prizanesljivo ocenjalo moje pričujoče delo, kateremu sem posvetil v teku mnogih let ves svoboden čas svoje težke pedagogične delavnosti.«

Pri Hostnikovih slovarjih smo se dalj časa zadržali zato, ker sta danes skoraj neznana tudi tistim, ki se poklicno ukvarjajo z ruščino. Pregled kasnejših slovarjev bo seveda hitrejši.

1.4. Šele pól stoletja kasneje, leta 1947, je pri Državni založbi Slovenije izšel **Rusko-slovenski slovar** dr. Janka Pretnarja. Slovar tako po obsegu (okrog 36.000 besed) kot po obdelavi besedišča pomeni velik napredek v primerjavi s Hostnikovim, vendar je tudi ta slovar že ob izidu zaostajal za potrebami časa. Zato se je založba z avtorjem takoj začela dogovarjati za novo, razširjeno in izpopolnjeno izdajo. Dr. Janko Pretnar je leta 1951 umrl, njegovo delo je nadaljeval prof. Jožko Prezelj, vendar rokopisa vse do leta 1964 ni dokončno pripravil za tisk. Založba se je zato odločila, da natisne Pretnarjev slovar iz leta 1947, kot ga je za drugo izdajo priredil Franček Šafar. Večjega in boljšega slovarja ruskega jezika Slovenci doslej še nimamo, zato založba od časa do časa pač ponatisne Pretnarjevega.

1.5. Obe kasnejši deli (Franc Jakopin, **Rusko-slovenski šolski slovar**, MK 1965 — okrog 15.000 besed; L. Pirogova, B. Orožen, J. Sever, **Rusko-slovenski učni slovar**, DZS 1977 — 5.000 besed) imata vsako svoj poseben namen, kot je povedano že v naslovih, zato ju ni mogoče uvrščati med splošne slovarje. Ima pa vsako od njiju svojo kakovost: Jakopinov ponuja zelo popolno oblikoslovno informacijo ob vsaki pregibni besedi, slovarček treh avtorjev pa obsega samo 5.000 najpogostejše rabljenih besed, vendar prinaša veliko besednih zvez, naglasna mesta označuje v celotnem ruskem besedilu in tudi v slovenskem prevodu geselnih besed. Poleg tega je dodan tabelarni pregled slovnice ruskega jezika, v dodatku pa poleg zemljepisnih in osebnih lastnih imen ter kratic najdemo še slovarček rusko-slovenskih paronimov (325 parov).

Tu bi bilo treba omeniti še nekaj slovarskih del, ki niso izšla samostojno, ampak le kot slovarji k čitankam ali učbenikom. Najobsežnejša sta slovarček dr. Nikolaja Preobraženskega, ki sodi k učbeniku **Первый шаг — Prvi korak**, izdanemu leta 1947, in **Rusko-slovenski slovar k ruski čitanki za višje razrede srednjih šol** (N. F. Preobraženski in F. Šafar), ki ga je leta 1948 izdala DZS.

1.6. Slabša je bera v nasprotni smeri, saj imamo samo **Slovensko-ruski slovar** dr. Janka Kotnika (DZS 1950; 2. izdaja 1967), v katerem je nekaj manj kot 30.000 besed in je občutno šibkejši od Pretnarjevega glede besednih zvez, predvsem pa je manj zanesljiv.

Pretnar in Kotnik imata dodanih še nekaj seznamov. Pri prvem najdemo seznam nekaterih lastnih imen (zemljepisna in osebna lastna imena ter najbolj znani ruski priimki) ter seznam najpogostejših ruskih kratic, obširnejši pa so ti dodatki pri Kotniku, kjer jih najdemo pod naslovi *Krajevna in narodnostna imena*, *Osebna imena*, *Naglas in pisava* važnejših ruskih osebnih imen; posebno pozornost si zaslužita dodatka *Naglas* in *druge posebnosti samostalnikov v sklanjavi in Spregatev glagolov* (nad 1.000) kot nekakšno oblikoslovno dopolnilo slovarja.

To je bilo do jeseni leta 1990, žal, vse, kar smo Slovenci imeli na voljo kot pomoč pri branju ruskih besedil ali pri prevajanju iz ruščine in v ruščino; še posebno šibki smo bili pri zadnjem.

2. Ob takem stanju na tem področju ni čudno, da je Cankarjeva založba sklenila dopolniti svojo zbirko modernih slovarjev žepnega formata z ruskim slovarjem. Leta 1986 je bila sklenjena avtorska pogodba: rusko-slovenski del sem se obvezal pripraviti jaz, slovensko-ruskega pa Olga Plotnikova, profesorica za slovenski jezik na moskovski univerzi. Slovar je vključila v svoj program tudi založba *Russkij jazyk v Moskvi* in pomagala pri nastajanju slovarja tako, da je ponudila za ruski del geselski katalog, v katerem je bilo po načelu pogostnosti zbrano besedišče, ki bi ustrezalo takšnemu tipu slovarja, za slovenski del pa je bil izhodišče fond, kakršnega so imeli drugi slovarji CZ iz te zbirke. Nobeden od naju se ni togo držal tega okvira, ampak sva oba po lastnem občutku besede in besedne zveze dodajala ali opuščala in sva imela pri tem precej proste roke.

2.1. Slovar je bil v treh letih narejen, nato ga je komisija pri slovarski redakciji založbe v Moskvi pregledala in tehnično uredila ter poslala za tisk dokončno pripravljeno besedilo v Ljubljano. Ugotoviti je, žal, treba, da s soavtorico nisva utegnili uskladiti obeh delov; delno je krivo to, da je en del nastajal v Moskvi, drugi pa v Ljubljani. Kot je rečeno v predgovoru, je slo-

var namenjen Slovincem in Rusom, ki se učijo enega od obeh jezikov. Besed je nekaj manj kot 12.000; to naj bi zadoščalo za manj zahtevne pogovore in branje časopisnih člankov in do neke mere tudi leposlovnih besedil. Seveda pa bi se moral uporabnik takšnega slovarčka zavedati, da je v knjižici, ki jo nosi v žepu, le skromen del besednega bogastva obeh jezikov, in se ne bi smel preveč jeziti, če kake besede ne bo našel.

2.2. Šibka stran slovarja je tudi, da ob besedah prave slovnične informacije dejansko ni, oba dela slovarja pa vsebujeta zgoščen prikaz slovnične zgradbe jezika: za slovenščino je prikaz pripravila O. Plotnikova, za ruščino jaz. Mišljeno je namreč bilo, da pisec laže vodi rojaka po zavitih poteh slovnične zgradbe, po katerih se je nekoč sam izgubljal in mučil. Ali se nama je to posrečilo in ali je bila zamisel dobra, bo pokazal čas in eventualni kritični odmevi. Pri drugih slovarjih te zbirke je npr. slovensko slovnico napisal dr. Toporišič, tu pa je založba to delo zaupala ruski profesorici.

2.3. Poleg slovničnih pregledov ima slovar tudi obojestransko seznama zemljepisnih imen in kratic. Zlasti pri zemljepisnih imenih je bilo težav precej, predvsem zato, ker so ravno med stavljenjem slovarja vzhodnoevropske države začele druga za drugo zapuščati socialistični tabor in so temu ustrezno spreminjale tudi svoja uradna imena. Stanje se ni hotelo dovolj hitro umiriti, tako da imamo v slovarju zabeleženo neko vmesno, prehodno fazo, ko so se nekatere države ali republike že otresele dodatka »socialistični« ipd., druge pa tega koraka še niso storile.

Tudi sicer so bile težave pri zapisovanju naših zemljepisnih imen v ruščini in ruskih v slovenščini. Pri nas se v praksi kaže veliko nihanje npr. pri imenih z glasovno skupino -ne-: v priročnikih najdemo zapisano tako -ne- kot -nje-, recimo Dneper, Dnepropetrovsk, Dnester in Dnjeper, Dnjester. Upošteval sem Slovenski pravopis (glej Pravila, 1112) in zapisal prvo od obeh različic. Pri zapisih naših imen v ruščini, kot so npr. Velenje (glej še pod Titovo V.) ali Cetinje, sva ravnala po rabi v ruskih leksikonih in podobnih priročnikih, čeprav se zdi, da bi bilo primerneje, če bi taka imena Rusi pisali kot Целье, Веленье, Цетинье ipd.

2.4. Hude so bile težave, ki jih je povzročala nova stvarnost z vsemi spremembami v družbenem življenju in njihovimi odsevi v jeziku. V mislih imam številne nove besede in spremembe pomena starih besed ali novo razvrstitev pomenov pri večpomenskih besedah. Glavna težava je v tem, da te novosti še niso zajete v slovarjih, zato jih je bilo treba pobirati kar iz časopisnih člankov in jim po lastnem občutku določati pomen. Sem sodijo seveda take besede kot перестройка, гласность, аренда, подряд, инжиниринг ipd. Veliko časa vzame sestavljalcu tudi brezekvivalentna leksika, čeprav ves trud konec koncev komaj obrodi zadovoljive sadove. Včasih se zdi edina rešitev celo opis, ki pa bi moral seveda zajeti vse bistveno. (Ne vem, ali se mi je to posrečilo v temle primeru: отдельная квартира — коммунальная квартира v slov. 'zasebno, ločeno stanovanje' — 'stanovanje za več družin s skupno kuhinjo in sanitarijami').

2.5. Nevarna past za prevajalca in sestavljalca slovarja so tudi tako imenovani »lažni prijatelji« ali medjezikovni homonimi in paronimi, kakor ta pojav imenuje ruska literatura, na katere je opozarjal že M. Hostnik. Gre za številne primere ujemanja zvočne podobe in popolnega ali pa le delnega razhajanja v pomenu tako pri posameznih besedah kot tudi pri besednih zvezah. Tako npr. рыболов ni 'ribolov', ampak 'ribič', naš orožnik ni ruski 'оружейник' (orožar), ampak 'жандарм' ipd. Enako tudi переливание крови ni 'prelivanje krvi', temveč je to naša 'transfuzija', сердцебиение je 'burno utripanje srca', torej bolezensko stanje, in ne navadno bitje srca, репавент je 'specialist za notranje bolezni pa tudi splošni zdravnik'. TB ателье je 'servis za popravilo TV aparatov' in ne morda kakšen televizijski studio.

2.6. Ena od svojevrstnih težav pri sestavljanju slovarčka s tako omejenim obsegom je tudi ta, da lahko vanj vključujemo v glavnem le besede in besedne zveze brez konkretnega sobesedila, jasno pa je, da tako sama beseda kot besedna zveza dobi pravi in čisto določen pomen šele v širšem sobesedilu. Tako se prvotno in površno mnenje, da sestaviti slovarček takega obsega ni posebno težko, izkaže za popolnoma napačno.

3. Za konec lahko ugotovim, da bo ta slovar, čeprav je vanj vložena veliko truda, marsiko-

ga gotovo razočaral. Tudi midva z Olgo Plotnikovo nisva v celoti zadovoljna z njim. Čeprav sva ga dolgo pripravljala in popravljala, nama je vseeno zmanjkalo časa, da bi odstranila napake, ki sva jih že in ki jih še bova odkrila sama ali pa jih bodo uporabniki. Obe založbi in avtorja, kot je zapisano tudi v uvodu, bi bili hvaležni za vsako kritično pripombo ali nasvet, kako izboljšati slovar, če bi mu bilo usojeno dočakati drugo izdajo.

Avtorja sama težko presodita, ali je njuno delo s slovarčkom uspešno opravljeno ali ne. Iz bežnih zasebnih pogovorov z uporabniki slovarja se vendarle da razbrati, da so mnenja v glavnem pozitivna. Tako je izzvenela tudi Rodetova ocena v Delu (Novi slovar za Slovence in Ruse. Delo učencev moskovske leksikografske šole). Ljudje so zadovoljni z izborom besedišča in z aktualnostjo besednih zvez, hvalijo uporabnost in priročnost slovarčka (oboje stranskost in slovnične tabele), vendar je to seveda odlika vseh slovarjev te zbirke. Kljub pozitivni sodbi pa potreba po velikem rusko-slovenskem in slovensko-ruskem slovarju seveda ni nič manjša. Vsi, ki se bodisi ljubiteljsko bodisi poklicno ukvarjamo z ruščino, to potrebo že dolgo močno čutimo, res pa je, da je trenutno bore malo upanja, da bi taka slovarja dobili v do glednem času. Med nami skoraj ni človeka, ki bi imel v sebi dovolj moči in volje za tako delo, pa tudi objektivne okoliščine — tu mislim predvsem na položaj ruščine v naši družbi in v šolskem sistemu — za to niso ugodne: najbrž bi bilo težko najti založbo, ki bi bila ob tako majhnem številu potencialnih kupcev pripravljena vnesti tako velik slovar v svoj program. Sploh pa se zdi, da posameznik taki nalogi, tudi če so siceršnje razmere ugodne, ne more biti kos. Izoblikovati bi se morala torej manjša skupina ljudi, ki bi si med seboj razdelili delo in bi — v mislih imam najprej rusko-slovenski slovar — glede geslovnika in celotnega ruskega gradiva uporabili izkušnje ruske založbe. Na tak način je leta 1988 izšel rusko-srbski slovar (Bogoljub Stanković; 52.000 besed) kot skupen projekt založbe Russkij jazyk iz Moskve in Matice srpske iz Novega Sada.

* Iz tehničnih vzrokov je »jat« nadomeščen z »e«.